

ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ; Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΗ ΘΕΣΜΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΑ ΘΕΣΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Υπό

Γιώργου Στασινοπούλου
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Abstract

HISTORICAL SPECIFICITY OR UNIVERSALITY? THE ROLE OF ECONOMIC HISTORY IN INSTITUTIONAL AND NEO-INSTITUTIONAL ECONOMICS

This article attempts a comparative presentation of two institutional traditions in economics, the Old and the New Institutional. Emphasis is given in their common central subject, institutions, and their role in economic evolution. An attempt is also made to pinpoint their fundamental differences with reference to their attempts at exploring the economic past. The interrogation takes place in three parts. Part 1 examines the way in which the two traditions tackle the questions of the effects of institutions on economic activity and the causes of economic change. Part 2 investigates the question of economic and institutional change and the influence of politics on economic activity. Finally, in part 3, the basic conclusions are reported and an evaluation of the two approaches is made. JEL 020, 030, 040.

Εισαγωγή

Η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για την οικονομική ιστορία συμβάδισε με την εμφάνιση του κλάδου της οικονομικής ανάπτυξης. Η προσπάθεια να ερμηνευθεί η οικονομική πρόοδος και στασιμότητα, έκανε αναπόδραστο το καθήκον μελέτης της οικονομικής ιστορίας, κυρίως των ανεπτυγμένων δυτικών χωρών, για να βρεθούν τα βαθύτερα αίτια της προόδου τους, και δευτερευόντως των υπολοίπων χωρών που βρίσκονταν μεταξύ ένδειας και μη επαρκώς ανεπτυγμένης οικονομικής κατάστασης. Οι μελέτες των Kuznets, Gerschenkron, Rostow κ.ά. στις δεκαετίες του 1950 και 1960, απεικονίζουν το

ενδιαφέρον αυτό και ταυτόχρονα αποτελούν σταθμό στην πορεία της Οικονομικής Ιστορίας.

Ωστόσο, η κατάσταση στον χώρο της οικονομικής ιστορίας, για πολλούς οικονομολόγους, δεν ήταν ικανοποιητική. Δεν ήταν μόνο ότι η εξιστόρηση του οικονομικού παρελθόντος γινόταν από ιστορικούς με ισχνή οικονομική κατάρτιση, αλλά και το γεγονός ότι οι εξηγήσεις που πρόσφεραν για την παγκόσμια οικονομική εξέλιξη βρίσκονταν στον αντίποδα της ορθόδοξης νεοκλασικής θεωρίας. Η *Νέα Οικονομική Ιστορία* δεν αποτελεί παρά την απάντηση της οικονομικής ορθοδοξίας στην παραδοσιακή ιστοριογραφία και την προσπάθειά της να επανερμηνεύσει την οικονομική ιστορία μέσα από τις διόπτρες της νεοκλασικής προοπτικής. Ως εμπειρικό υλικό για την ερμηνεία της οικονομικής μεταβολής δεν θεωρούνταν πλέον οι κάθε είδους πηγές, αλλά πρωτίστως τα ποσοτικά οικονομικά στοιχεία, ενώ οι πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις ωθούνται στο περιθώριο, μιάς και δεν μπορούν να αξιολογηθούν με επιστημονικά (δηλ. ποσοτικά) μέσα. Άλλωστε, όπως τόνιζε ένας από τους βασικούς εκπροσώπους της, "πολλές ποιοτικές διαφορές στην οικονομική ζωή είναι τέτοιας φύσης ώστε η εφαρμογή τους μπορεί να συλληφθεί μόνο με ποσοτικούς όρους." (Fogel 1964: 240).

Η αντίληψη αυτή της οικονομικής ιστορίας οδήγησε σε περιορισμό των προοπτικών της και προκάλεσε τη δυσφορία αρκετών ερευνητών που, παρ' ότι είχαν στρατευθεί στην ευόδωση του νέου εγχειρήματος, αμφισβήτησαν εν τέλει την ικανότητα του να διαμορφώσει μια "γενική θεωρία" της οικονομικής μεταβολής που θα έχει μεγαλύτερο εύρος εφαρμογής από το νεοκλασικό οικονομικό μοντέλο. Όπως χαρακτηριστικά επισήμαινε ο επιφανέστερος εξ αυτών, ο Douglass North (1965: 90), δεν αρκεί η απλή ποσοτική ανάλυση για την παραγωγή οικονομικής ιστορίας, και οι "οικονομετρικές τεχνικές, η χρήση των υπολογιστών και το 'τρέξιμο' μερικών παλινδρομήσεων", δεν μπορούν να υποκαταστήσουν ούτε την θεωρία ούτε την ικανότητα και την φαντασία του ερευνητή.

Η νέα προσέγγιση (η οποία φέρει το όνομα *Νέα Θεσμική Σχολή-ΝΘΣ*) επανέφερε στη συζήτηση τους θεσμούς και την κεντρική θέση που κατέχουν στην οικονομική διαδικασία, διευρύνοντας το ερευνητικό πεδίο των ιστορικών οικονομολόγων και σε περιοχές που η καθιερωμένη Οικονομική συνήθως παρέκαμπτε ή τις θεωρούσε ως μη — καθοριστικές, όπως η νομική οργάνωση της οικονομίας, οι πολιτισμικοί παράγοντες, οι σχέσεις εξουσίας εντός της κοινωνίας κ.ο.κ. Τα θέματα αυτά, πάντως, αποτελούσαν κοινό τόπο στην οικονομική φιλολογία του μεσοπολέμου, κυρίως μέσω της παράδοσης

που είχαν δημιουργήσει συγγραφείς, όπως ο T. Veblen, ο W. Mitchell και ο J.R. Commons, οι οποίοι αποτελούσαν τη λεγόμενη *Θεσμική Σχολή* (ΘΣ) στην οικονομική επιστήμη και η οποία αντιστρατεύεται πολλά από τα συμπεράσματα της νεοκλασικής θεώρησης (Hodgson 1994).

Η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει μια συνοπτική συγκριτική παρουσίαση των δύο παραδόσεων, δίνοντας έμφαση στο κοινό τους κεντρικό θέμα, τους θεσμούς και τον ρόλο που αυτοί διαδραματίζουν στην οικονομική μεταβολή, επιχειρώντας παράλληλα να αναδείξει τις θεμελιώδεις διαφορές στην προσέγγιση του οικονομικού παρελθόντος. Η διαπραγμάτευση θα γίνει σε τρεις ενότητες. Στην πρώτη, εξετάζεται το ζήτημα της επίδρασης των θεσμών στην οικονομική δραστηριότητα, διερευνώντας παράλληλα τις αιτίες της οικονομικής μεταβολής, έτσι όπως ορίζονται από τις δύο προσεγγίσεις. Η δεύτερη ενότητα διερευνά το ζήτημα της οικονομικής και θεσμικής μεταβολής και την επήρεια της πολιτικής στην οικονομική σφαίρα. Τέλος, στην τρίτη ενότητα αναφέρονται τα βασικά συμπεράσματα και γίνεται μια αξιολόγηση των δύο προσεγγίσεων.

Οικονομική Δράση και Κοινωνική Δομή¹

Όταν μιλάμε για θεσμούς αναφερόμαστε κατ' αρχάς στα πρότυπα ή τους κανόνες της ατομικής ή συλλογικής συμπεριφοράς, καθώς και σε οποιαδήποτε οργανωμένη δραστηριότητα που έχει καθιερωθεί με την συνεχή και ομοιόμορφη επανάληψη. Το θεμελιώδες ερώτημα για την οικονομική ιστορία αφορά τον βαθμό επίδρασης των κοινωνικών σχέσεων στην οικονομική συμπεριφορά και την έκταση ενσωμάτωσής της σ' αυτές.

Η ΘΣ κατά παράδοση θεωρεί ότι η οικονομική συμπεριφορά είναι συνάρτηση της κοινωνικής οργάνωσης, των εθίμων και συνηθειών που κυριαρχούν σε κάθε κοινωνία. Το άτομο ενσωματώνεται στους κοινωνικούς θεσμούς, επηρεάζεται από αυτούς και τους επηρεάζει σε μικρότερο βαθμό. Υπάρχει λοιπόν μια σχέση αλληλεπίδρασης η οποία καθορίζει εν πολλοίς την ατομική συμπεριφορά στο οικονομικό πράττειν. Η προσέγγιση αυτή βρίσκεται στον αντίποδα της νεοκλασικής θεώρησης και του ορισμού της ανθρώπινης φύσης με ηδονιστικούς, κυρίως, όρους, γιατί αντιλαμβάνεται τον ανθρώπινο παράγοντα εξελικτικά, ενταγμένο μέσα στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Η οικονομική δραστηριότητα των ανθρώπων δεν είναι ενιαία αλλά αποτελεί συνάρτηση τόσο της τεχνολογίας όσο και του συγκεκριμένου κάθε φορά τρόπου οργάνωσης της παραγωγής: "Η οικονομική ιστορία του ατόμου είναι μια σωρευτική διαδικασία προσαρμογής των μέσων στους

σκοπούς καθώς η διαδικασία αυτή εξελίσσεται, ενώ τόσο ο άνθρωπος όσο και το περιβάλλον του είναι ως ένα σημείο το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας" (Veblen 1961: 74-5).

Η θεσμική — εξελικτική προσέγγιση δεν εκλαμβάνει την ανθρώπινη φύση ως μέγεθος "εκ των προτέρων σταθερό, ως αξίωμα του οποίου οι συνέπειες πρέπει να εξελιχθούν, αλλά ως το κατ' εξοχήν πεδίο έρευνας. Όταν η οικονομική δραστηριότητα μελετάται κατ' αυτόν τον τρόπο, μεγάλη έμφαση δίνεται στους θεσμούς γιατί αυτοί κανονικοποιούν τη συμπεριφορά των ατόμων" (Mitchell 1910: 111-112). Υπό το πρίσμα αυτό, η προβολή της ατομικής ορθολογικής συμπεριφοράς και άλλων συγχρόνων χαρακτηριστικών στους πρωτόγονους ανθρώπους και σε παρελθούσες κοινωνίες θεωρείται ως σοβαρό μειονέκτημα της ορθόδοξης προσέγγισης, καθώς "μεταχειρίζεται τις έννοιες που ο σύγχρονος άνθρωπος έμαθε προοδευτικά να χρησιμοποιεί σαν να ήταν αυτονόητες, ένα έμφυτο χάρισμα του ανθρώπου, ως κάτι γενικώς ανθρώπινο" (Στο ίδιο, 204). Στην αφετηρία της θεσμικής προσέγγισης βρίσκονται οι πραγματικοί άνθρωποι τύποι που απαντώνται σε κάθε έθνος και αναζητώνται οι διαδικασίες από τις οποίες τα ήθη και οι θεσμοί προήλθαν, εξετάζοντας παράλληλα τον τρόπο με τον οποίον τα νέα αποκτήματα και τα παλαιά χαρακτηριστικά συνδυάζονται για τον έλεγχο της οικονομικής συμπεριφοράς.

Η ΘΣ πιστεύει πως η οικονομική ιστορία κάθε κοινωνίας είναι η ιστορία της ζωής της στο βαθμό που διαμορφώνεται από τα ανθρώπινα ενδιαφέροντα για τα υλικά μέσα της ζωής, και για το λόγο αυτόν μια συνεπής θεσμική προσέγγιση δεν μπορεί παρά να αντιλαμβάνεται την οικονομική ιστορία και ως μια διαδικασία "πολιτισμικής εξέλιξης όπως αυτή καθορίζεται από το οικονομικό συμφέρον, μια θεωρία σωρευτικής αλληλουχίας των οικονομικών θεσμών, που τίθεται με όρους αυτής καθ' εαυτής της διαδικασίας" (Veblen, ό.π. 77). Η παράδοση αυτή αντιδρά επίσης στην ιδέα ότι οι θεσμοί αποτελούν απλώς το περιοριστικό πλαίσιο της οικονομικής δραστηριότητας, το οποίο η ορθόδοξη προσέγγιση το θεωρεί εν πολλοίς ανεξάρτητο από τις δραστηριότητες αυτές. Ο θεσμός δεν είναι η *μορφή*, ξέχωρη από το *περιεχόμενο*: "Οι θεσμοί δεν είναι ένα πλαίσιο, είναι η αναμενόμενη ομοιομορφία των συναλλαγών" (Commons - Perlman 1929: 87).

Η ΝΘΣ επισήμανε κι' αυτή με τη σειρά της την περιοριστική και στατική θεώρηση της νεοκλασικής προσέγγισης, ωστόσο δεν την απέρριψε ολοκληρωτικά, καθώς υπήρχε ο φόβος ότι "η πλήρης εγκατάλειψη του νεοκλασικού μοντέλου θα άφηνε την οικονομική έρευνα χωρίς καθαρή ανα-

λυτική εστίαση και ανοιχτή σε ασαφείς, μη αυστηρές θεωρητικοποιήσεις" (Furubotn 1997: 435). Κεντρική θέση στην ανάλυσή της κατέχουν δύο βασικές υποθέσεις: η διαχρονική ύπαρξη του κόστους των συναλλαγών και η περιορισμένη ορθολογικότητα των ατόμων. Το συναλλακτικό κόστος δεν αφορά μόνο το κόστος χρήσης του μηχανισμού της αγοράς, αλλά γενικότερα το κόστος διαχείρισης ολόκληρου του οικονομικού συστήματος το οποίο επηρεάζεται από μια σειρά θεσμικούς παράγοντες οι οποίοι αντιλαμβάνονται ως καθοριστικοί για "την επίδοση μιάς οικονομίας" (Coase 1998: 73). Η παρουσία του συναλλακτικού κόστους θεωρείται αυτονόητη για κάθε κοινωνικό σχηματισμό και προκύπτει απλώς από τη διαχρονική ύπαρξη των αγορών. Το συναλλακτικό κόστος, η έλλειψη πλήρους πληροφόρησης και η αβεβαιότητα των ατομικών υποκειμένων, είναι οι παράγοντες που εμποδίζουν την, κατά Pareto, μεγιστοποίηση του οικονομικού αποτελέσματος και οδηγούν στην αντικατάσταση της αντίληψης για την ορθολογική δράση των ατόμων στην οικονομική τους δραστηριότητα, με αυτήν της προσαρμοστικής συμπεριφοράς των ατόμων (Alchian 1977). Οι παράγοντες αυτοί θεωρούνται σημαντικοί και καταδεικνύουν, κατά την επικρατούσα άποψη στη ΝΘΣ, πως "η συστηματική μελέτη που θα μελετά το συναλλακτικό κόστος, προσφέρει σοβαρές υποσχέσεις για την εξήγηση των διαφορετικών μορφών οργάνωσης και της μεταβολής στην οικονομική οργάνωση διαχρονικά" (North 1978: 974-5).

Οι δύο αυτές υποθέσεις ωστόσο δεν αναιρούν ουσιαστικά το πρότυπο του *homo oeconomicus* που βρίσκεται στον θεωρητικό πυρήνα της ΝΘΣ. Η ανάλυση δεν εστιάζει στους θεσμούς και στο πώς επηρεάζουν την συμπεριφορά των ατόμων, αλλά στην οικονομική δραστηριότητα των ατόμων (North 1978: 963-4, Furubotn 1997: 432), η οποία θεωρείται δεδομένη, με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και το ερώτημα που η ΝΘΣ προσπαθεί να διερευνήσει είναι πώς η οικονομική δράση περιορίζεται από την κοινωνική δομή: "Η οργάνωση αυτή καθ' εαυτή δεν είναι πια στο κέντρο της προσοχής, μάλλον τα άτομα προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν την ωφελιμότητά τους, δεδομένων των ορίων που θέτει η υπάρχουσα θεσμική οργάνωση" (Furubotn-Rejovich 1972: 1137). Για τη ΝΘΣ η οικονομική συμπεριφορά και οι θεσμοί γίνονται κατανοητοί ως το αποτέλεσμα της επιδίωξης του ατομικού συμφέροντος από τα, περισσότερο ή λιγότερο, ατομικοποιημένα υποκείμενα και της δράσης τους για την επίτευξη των αποτελεσματικών λύσεων στο οικονομικό πρόβλημα της διαχείρισης των σπανίων πόρων, καθώς "όλα τα οικονομικά προβλήματα είναι, βασικά, το αποτέλεσμα της [ύπαρξης] σπανιότητας και της επιθυμίας των κοινωνιών για περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες απ' ό,τι είναι δυνατόν να παραχθούν την παρούσα στιγμή"

(Gunderson 1982: 238). Έτσι, με τη χρήση των καταλλήλων μεθόδων, μπορεί να αποδειχθεί ότι η ορθολογική οικονομική συμπεριφορά ήταν χαρακτηριστικό γνώρισμα και των προκαπιταλιστικών κοινωνιών και συνεπώς η μελέτη των προγενεστερών περιόδων δεν περιορίζεται από το διαθέσιμο εμπειρικό υλικό αλλά μπορεί να επεκταθεί, στηριζόμενοι σε γενικεύσεις από την σύγχρονη οικονομική δραστηριότητα. Στη διαχρονικότητα και την κοινότητα της ανθρώπινης οικονομικής συμπεριφοράς θεμελιώνεται το δικαίωμα και η επεξηγηματική ισχύς της οικονομικής θεώρησης (Gunderson ό.π., 256).

Αλλά ακόμα κι' όταν η ΝΘΣ αναγνωρίζει ότι το πολιτιστικό και πολιτικό περιβάλλον ασκεί επίδραση στη οικονομική συμπεριφορά των ατόμων (όπως ισχυρίζεται ο Dequech 2002: 567-9), η ανάλυση αυτή ενσωματώνεται στα πλαίσια μιάς "οικονομικής θεώρησης των κοινωνικών θεσμών" (Schotter 1981), όπου η ερμηνεία για την δημιουργία και την ύπαρξή τους δεν προχωράει συχνά πέραν από τις αγορές, ούτε συνεισφέρει πολλά πράγματα στην κατανόηση της διαμόρφωσης της οικονομικής δραστηριότητας από τους θεσμούς, την πολιτική ισχύ και τις άλλες κοινωνικές σχέσεις. Όπως επισημαίνει ο Granovetter (1985: 484), "η εξάλειψη των κοινωνικών σχέσεων από την οικονομική ανάλυση, παραμερίζει το πρόβλημα της κοινωνικής οργάνωσης και τάξης από την πνευματική agenda, τουλάχιστον στην οικονομική σφαίρα."

Από την άλλη, η ύπαρξη του συναλλακτικού κόστους δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανός παράγοντας για την εξήγηση της προέλευσης των αγορών. Αντίθετα εδώ οι αγορές προϋποθέτονται εξ αρχής και όλες οι οικονομικές σχέσεις ανάγονται σε "αγοραίες" σχέσεις (Williamson 1985) και υπ' αυτή την υπόθεση γίνεται προσπάθεια να εξηγηθούν όλοι οι υπόλοιποι θεσμοί και να καταδειχθεί ότι η λογική της "αγοράς" είναι πανταχού παρούσα. Όλες οι κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις ανάγονται σε αγοραίες σχέσεις μεταξύ ισοτίμων ατόμων και με αυτόν τον τρόπο η θεώρηση αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνεισφέρει και πολλά στην κατανόηση του ευρύτερου κοινωνιολογικού και θεσμικού πλαισίου της ισχύος, ιδιαίτερα από τη στιγμή που η ανάλυση αυτή κάνει αφαίρεση από τις σχέσεις των ατόμων στην παραγωγική διαδικασία και την ταξική σύγκρουση (Hodgson 2001: 250-1).

Ιδιοκτησιακά Δικαιώματα και Πολιτική

Η πραγμάτευση της Οικονομικής Ιστορίας από την ΝΘΣ, τονίζεται συχνά ότι είναι το αποτέλεσμα απόρριψης της αντιμετώπισης των οικονομικών ζητημάτων από την ΘΣ, όπου υπήρχε πληθώρα γεγονότων και ιστορικών

αναφορών, αλλά απουσίαζε μια οικονομική εξήγηση, μια θεωρία που να εξηγεί με οικονομικούς όρους την οικονομική αλλαγή (Coase 1998, North 1978). Ως εγγενείς αδυναμίες της παλαιότερης προσέγγισης της ΘΣ από τη ΝΘΣ θεωρούνται, κατά πρώτο λόγο, ότι η πρώτη αφήνει εκτός διαπραγματεύσεως πολλές περιοχές της οικονομικής ιστορίας, και κατά δεύτερο ότι ορισμένα οικονομικά γεγονότα φαίνεται να αντιστρατεύονται πολλές θεωρίες που ήταν φορτισμένες με οικονομικές σημασίες και που έδιναν μια διαφορετική αιτιακή σχέση από αυτήν που πραγματικά συνέβαινε. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα ο North αναφέρει τη βιομηχανική επανάσταση, όπου ο καθοριστικός παράγοντας για την εμφάνισή της θεωρείται από τη ΘΣ η τεχνολογία. Οι αποφάνσεις αυτές, κατά τη γνώμη του, εκτός του ότι στηρίζονται σε ελλιπή αναλυτική εργασία για τη διαπίστωση της επίδρασης της τεχνολογίας στην κοινωνική μεταβολή, αντιφάσκουν και με την "περιορισμένη γνώση μας για τις πηγές της αλλαγής στην παραγωγικότητα" (North 1965: 87). Πιστεύει επίσης πως οι αιτιακές αυτές σχέσεις αποκρύπτουν την ολοκληρωμένη εικόνα για την οικονομική μεταβολή και παραβλέπουν το γεγονός ότι η "βελτιστοποίηση του οικονομικού συστήματος ήταν ένας εξ ίσου καθοριστικός παράγοντας με την τεχνολογική μεταβολή στην εξέλιξη του Δυτικού κόσμου, μεταξύ 1500 και 1830" (Στο ίδιο, 88). Από την άλλη, συνεχίζει το επιχείρημα, οι θεσμοί δεν καθορίζονται από το επίπεδο ανάπτυξης της τεχνολογίας, αλλά μάλλον αποτελούν ενδογενή περιοριστικά πλαίσια που επηρεάζουν τις κοινωνικές σχέσεις και εξασφαλίζουν την ομοιομορφία και την κανονικότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Με τον τρόπον αυτό η έμφαση μετατοπίζεται από τη ΝΘΣ στην επίδραση των θεσμών στην οικονομική απόδοση μιάς κοινωνίας, επιχειρώντας παράλληλα να αποδειχθεί ότι οι θεσμοί δεν αποτελούν απλώς έκφραση της τεχνολογικής εξέλιξης, αλλά μάλλον μια "αντανάκλαση της ιστορικής εξέλιξης στην οποία παρελθόντα οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά αλληλοσχετίζονται και έχουν μια διαρκή επίδραση στη φύση και στις οικονομικές υποδηλώσεις, στους θεσμούς μιάς κοινωνίας" (Greif 1998: 82).

Για τη ΝΘΣ στην αφετηρία της ιστορικής έρευνας πρέπει να βρίσκεται ο "πραγματικός κόσμος" όπου κυριαρχούν η περιορισμένη ορθολογικότητα των ατόμων από τη μια και η ύπαρξη του συναλλακτικού κόστους από την άλλη. Αυτό όμως που στάθηκε καθοριστικό για την απόδοση των οικονομιών στο παρελθόν, είναι η κατανομή των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων η οποία θεωρείται αποφασιστική για την απόδοση του οικονομικού συστήματος. Με τον όρο "ιδιοκτησιακά δικαιώματα" ορίζεται το δικαίωμα στη χρήση και διάθεση των περιουσιακών στοιχείων των ατομικών υποκειμένων. Τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα αποτελούν τους τυπικούς ή άτυπους κανόνες που

καθορίζουν την πρόσβαση σε υλικά ή άυλα αγαθά και δεν θεωρούνται το ιστορικό αποτέλεσμα των συγχρόνων κοινωνιών, αλλά ακολουθούν την ανθρώπινη ιστορία από τις απαρχές της. Καθώς οι οικονομικές δραστηριότητες γίνονται όλο και πιο πολύπλοκες, αυτό που αποκτά ιδιαίτερη σημασία είναι να ορισθούν και να εξασφαλισθούν τα δικαιώματα αυτά, προκειμένου να μειωθεί το κόστος των συναλλαγών.

Η κοινωνική και θεσμική εξέλιξη των Δυτικών κοινωνιών εξηγείται με όρους οικονομικής αποτελεσματικότητας, εξέλιξη που καθοδηγήθηκε (και καθοδηγείται) από την προσπάθεια του ανθρώπου να μεγιστοποιήσει τη χρησιμότητά του, επιλέγοντας πάντα τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα που εξυπηρετούν τον παραπάνω στόχο. "Όλοι οι κάτοχοι ατομικής ιδιοκτησίας έχουν ισχυρά κίνητρα για να χρησιμοποιήσουν τα ιδιοκτησιακά τους δικαιώματα με τον πιο αποδοτικό τρόπο" (Alchian—Demsetz 1973: 22). Ένα βασικό συμπέρασμα των North-Thomas (1973) είναι ότι οι διαφορές στην οικονομική ανάπτυξη και απόδοση των οικονομιών της Δ. Ευρώπης "μεταξύ 1500-1700, οφείλεται κυρίως στον τύπο των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων που δημιουργήθηκαν από τα αναδυόμενα κράτη, ανταποκρινόμενα στη διαρκή δημοσιονομική τους κρίση" (97). Η ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου και η εμφάνιση αστικών εμπορικών κέντρων, παράλληλα με την σημαντική πληθυσμιακή αύξηση, μείωσε το κόστος χρήσης της αγοράς για την κατανομή των πόρων. Η ανάδειξη των αγορών έδωσε ώθηση και στην εμφάνιση νέων δευτερευόντων θεσμών που επέτρεψαν την εξειδίκευση στην παραγωγή και την ανταλλαγή. Η εξήγηση της ανάπτυξης και κυριαρχίας των αγορών είναι σε μεγάλο βαθμό vitalistic: "Η άνοδος ορισμένων μεγάλων αγορών εξηγείται από τη φύση της ίδιας της αγοράς" (North-Thomas ό.π., 114). Η ιδέα είναι ότι η αγορά έχει τους δικούς της άτεγκτους νόμους που διαφέρουν από τις άλλες δραστηριότητες και που βοηθούν στην αναπαραγωγή και διαιώνισή τους. Η οικονομική ιστορία των δυτικών χωρών ήταν μια διαδικασία προόδου, μέσω της δημιουργίας θεσμών που σχεδιάστηκαν και εγκαθιδρύθηκαν με σκοπό τη μείωση των ατελειών των αγορών και την ενίσχυση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων. Η διαδικασία αυτή δεν ήταν βέβαια πάντα απλή, ούτε και ευθύγραμμη, ήταν όμως αναπόφευκτη, και απαιτούσε την ωρίμανση μιάς σειράς προϋποθέσεων (North-Thomas 1973: 12 κ.ε., Demsetz 1967). Η καθιέρωση και προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας, η ενθάρρυνση της κινητικότητας των παραγωγικών συντελεστών, η ανάπτυξη των χρηματαγορών, παράλληλα με την πληθυσμιακή αύξηση και το ευνοϊκό πολιτικό κλίμα, έδωσαν ώθηση στην οικονομία και μείωσαν δραστικά το συναλλακτικό κόστος (North-Thomas ό.π. 132 κ.ε., 150 κ.ε., επίσης North 1990:113 κ.ε.).

Έτσι, μια σειρά από κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που συνέβησαν στο παρελθόν και σηματοδότησαν αλλαγές στα ιδιοκτησιακά δικαιώματα, δεν είναι παρά το αποτέλεσμα της "οικονομικής πρόνοιας" της ιστορίας που ως άλλη "αόρατος χειρ" οδηγεί την ανθρωπότητα στην πρόοδο και την ευημερία: "Το κίνημα των περιφράξεων, για παράδειγμα, μπορεί να μείωσε σημαντικά το κόστος συναλλαγών μεταξύ των κατόχων χρήσης των γαιών, και το οποίο με τη σειρά του διευκόλυνε την τοποθέτηση πόρων σε πιο παραγωγικές χρήσεις" (Alchian—Demsetz 1973: 22). Αντίστοιχα οι σημαντικές θεσμικές αλλαγές που έγιναν στον 19ο αι. στις ΗΠΑ χαρακτηρίζονται από την υποχώρηση των κρατικών έναντι των ιδιωτικών μορφών οργάνωσης, λόγω των αυξημένων ευκαιριών κέρδους που παρέχουν οι δεύτερες έναντι των πρώτων, ευκαιρίες οι οποίες προήλθαν από την μείωση του κόστους των συναλλαγών [Lance-North 1970: 146-7].

Συνεπώς, την αιτία της οικονομικής ευημερίας της Δ. Ευρώπης δεν πρέπει να την αποδώσουμε στις τεχνολογικές εξελίξεις, αλλά στην εμφάνιση και επικράτηση της ατομικής ιδιοκτησίας έναντι της κοινοτικής (δημόσιας). Η τεχνολογική επανάσταση δεν είναι η αιτία, αλλά το αποτέλεσμα της κυριαρχίας αστικών παραγωγικών σχέσεων (North-Thomas, ό.π. 2 κ.ε.. North 1965: 87-8). Αντίθετα, όπου υπήρξε οικονομική καθυστέρηση αυτή πρέπει να αποδοθεί στην αδυναμία επικράτησης αποτελεσματικών ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων. Η αδυναμία αυτή πρέπει να ερμηνευθεί αφ' ενός στη βάση της έλλειψης τεχνικών μέσων για την αποφυγή του προβλήματος του *τσαμπατζή* (free rider problem), δηλ. της επιβολής αποκλεισμού από τα οφέλη της χρήσης των ατομικών μέσων παραγωγής, του κοινού, αφ' ετέρου στο γεγονός ότι το κόστος επιβολής αυτών των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων ξεπερνούσε, σε ορισμένες περιπτώσεις, το όφελος για κάθε κοινωνική ομάδα ή άτομο. Επίσης οι κυβερνήσεις, με την ανάπτυξη των αγορών, όριζαν και επέβαλλαν τα κατάλληλα ιδιοκτησιακά δικαιώματα. Όμως οι ανάγκες των κυβερνήσεων μπορούν να ωθήσουν στην υπεράσπιση συγκεκριμένων (αναποτελεσματικών) δικαιωμάτων που εμποδίζουν την αναπτυξιακή διαδικασία (North-Thomas ό.π. 5-8). Εκτός των παραπάνω, για τον North η διατήρηση και κυριαρχία αναποτελεσματικών θεσμών σε ορισμένες κοινωνίες, οφείλεται σε δύο, κυρίως, παράγοντες: Πρώτον, στο ότι στην πολιτική σφαίρα (σε αντίθεση με την οικονομική) δεν κυριαρχεί η αντίληψη της αποτελεσματικότητας, αλλά της μεγιστοποίησης του ίδιου οφέλους των πολιτικών elite και των υποστηρικτών τους. Δεύτερον, στο ρόλο που παίζουν οι ιδεολογίες σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, καθορίζοντας το πώς οι αντιλήψεις των ατόμων μετουσιώνονται σε (οικονομικές) δραστηριότητες.

Στη θεώρηση της ΝΘΣ, κάθε μορφή οργάνωσης (είτε αυτή είναι ιδιωτική επιχείρηση είτε κρατικός οργανισμός), θεωρείται ως εναλλακτική μορφή οικονομικής συγκρότησης. "Η κυβέρνηση", λέει ο Coase (1960: 17) "είναι κατά μια έννοια ένας μεγάλος οικονομικός οργανισμός [...] από τη στιγμή που είναι σε θέση να επηρεάσει την χρήση των συντελεστών παραγωγής με διοικητικές αποφάσεις", ενώ και το κράτος θεωρείται ότι απλώς "εμπορεύεται ένα σύνολο υπηρεσιών που θα τις ονομάσουμε προστασία και δικαιοσύνη για τον προσπορισμό εσόδων. Το κράτος επιχειρεί να λειτουργήσει ως μονοπωλητής ... με σκοπό την μεγιστοποίηση των κρατικών εσόδων ..." (North 1981: 23 κ.ε.). Το κράτος δεν αποτελεί το μέσον επιβολής της ισχύος συγκεκριμένων κοινωνικών συμφερόντων, αλλά μάλλον τον διαμεσολαβητή, τον επιβλέποντα την κοινωνική και οικονομική δραστηριότητα, ο οποίος έχει τα δικά του οικονομικά συμφέροντα. Στο μοντέλο αυτό δεν υπάρχει δυνατότητα για ταξικές αντιπαραθέσεις και η αδυναμία συλλογικής δράσης θεμελιώνεται αναδρομικά στο πρότυπο του *homo oeconomicus* και στην οικονομική συμπεριφορά των ατόμων βάσει του προτύπου αυτού. Εδώ ο στόχος είναι διττός: αφ' ενός επιτυγχάνεται να εξηγηθεί ιστορικά, με οικονομικούς όρους, η πολιτικοοικονομική διαδρομή των παρελθουσών κοινωνιών, αφ' ετέρου η πολιτική δραστηριότητα θεωρείται υποσύνολο της οικονομικής: τα άτομα συμπεριφέρονται "φυσικά" όταν αναζητούν το προσωπικό τους συμφέρον και το προσωπικό τους συμφέρον δεν περνάει μέσα από συλλογικές δράσεις. Από τη στιγμή που η συλλογική δράση για τον ορισμό και τη διατήρηση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων είναι μια αρκετά δαπανηρή διαδικασία, το κράτος αναλαμβάνει το ζωτικό ρόλο της επιβολής και διατήρησής τους. Αν και η παρέμβαση της πολιτείας θεωρείται χρήσιμη, δεν θεωρείται όμως υπεύθυνη για τη δημιουργία και την επιβολή των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων. Ο ρόλος της πολιτείας δεν είναι δεδομένος αλλά προκύπτει από τις δυσκολίες ορισμού και οριστικού διακανονισμού των δικαιωμάτων αυτών από τα μέλη μιάς κοινωνίας και είναι σημαντικός γιατί το κράτος είναι υπεύθυνο σε τελευταία ανάλυση για την αποτελεσματικότητα της δομής των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και συνεπώς για την αποδοτικότητα του οικονομικού συστήματος.

Εδώ έχουμε ένα στένεμα της πολιτικής λειτουργίας του κράτους και αναγωγή του σε έναν οικονομικό παράγοντα της κοινωνικής ζωής, που επιλύει κοινωνικές διαφορές με γνώμονα την επίτευξη του δικού του (του ηγεμόνα ή της πολιτικής elite) οικονομικού οφέλους. Έτσι οι πολιτικοί χαρακτηρίζονται και "πολιτικοί επιχειρηματίες", οι οποίοι λόγω της κεντρικής τους θέσης έχουν την ικανότητα να επηρεάζουν τους ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας. "Η πολιτεία", λέει ο North (1993: 65), "ορίζει και επιβάλλει τα

δικαιώματα ιδιοκτησίας στην οικονομική σφαίρα και τα χαρακτηριστικά της πολιτικής σφαίρας είναι το ουσιαστικό κλειδί για την κατανόηση των ατελειών των αγορών."

Στην ανάλυση της ΝΘΣ δεν υπάρχει θέση για κοινωνικές τάξεις, γιατί θεωρούνται ότι αποτελούν "μια υπερβολικά μεγάλη και διαφοροποιημένη ομάδα για να χρησιμεύσουν ως πρωταρχική ομάδα δράσης" (North 1981: 61). Η ατομοκεντρική τους αντίληψη τους οδηγεί στην απόρριψη της έννοιας της τάξης (ως κοινωνικών ομάδων με κοινά οικονομικά και κοινωνικά συμφέροντα), όσο και του ορισμού της πολιτικής ως πεδίου ταξικής αντιπαράθεσης και επιβολής ισχύος. Αντίθετα, ο "ατομικιστικός υπολογισμός της νεοκλασικής θεωρίας αποτελεί ένα καλύτερο σημείο εκκίνησης. Η άθροιση που προέρχεται από την ταύτιση συμφερόντων επιτρέπει μεγαλύτερη ευελιξία στο μοντέλο χωρίς να θυσιάζεται η συνοχή του" (North, ό.π.) Η ατομικιστική αυτή θεώρηση προσπαθεί να εξηγήσει συλλογικές πράξεις θεωρώντας πως αυτές αποτελούν απλώς το άθροισμα ατομικών συμπεριφορών. Ο North συμερίζεται την άποψη της νεοκλασικής ότι η οικονομική δράση αφ' ενός μπορεί να απομονωθεί από τις υπόλοιπες κοινωνικές δραστηριότητες και αφ' ετέρου ότι η "μόνη" ορθολογική συμπεριφορά είναι αυτή που σταθμίζει τα δεδομένα και λαμβάνει αποφάσεις που μεγιστοποιούν το όφελος. Ο North και οι περισσότεροι θεωρητικοί της ΝΘΣ αντιλαμβάνονται την πολιτική ως τον κοινό τόπο συνεννόησης. Η πολιτική δραστηριότητα εξοβελίζεται από τον χώρο της οικονομίας και εξηγείται κυρίως με όρους "ιδεολογίας" και με την παρέμβαση των "χαμένων" της οικονομικής προόδου. Η σύγκρουση απουσιάζει και όταν κάνει την εμφάνισή της είναι αποτέλεσμα της αναδιανεμητικής δράσης των πολιτικών ηγεσιών ή μεταξύ ανταγωνιζομένων ατόμων που προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν την χρησιμότητά τους. Η θεωρία αυτή έχει μια δαρβινική — εξελικτική προσέγγιση, θεωρώντας ότι η διαδικασία της μετάβασης από έναν κοινωνικό σχηματισμό σ' έναν άλλο είναι το αποτέλεσμα παραμερισμού των αναποτελεσματικών οικονομικών οργανώσεων και της δημιουργίας αποτελεσματικότερων θεσμών, μέσω της "φυσικής" δράσης των οικονομούντων ατόμων (Alchian 1977: 15, 20).

Όμως και οι αποτελεσματικοί θεσμοί δεν αποκλείουν την κυριαρχία και την εκμετάλλευση. Ούτε οι θεσμοί απλώς περιορίζουν ή προωθούν την λειτουργία των αγορών. Μερικές φορές αντικαθιστούν τις αγορές και λειτουργούν ως εξουσιαστικοί μηχανισμοί. Η αλληλεπίδραση αυτών των διαφορετικών κανόνων μπορεί να συλληφθεί μόνον από την μελέτη της αλληλεπίδρασης της κοινωνικής συγκρότησης με την κοινωνική σύγκρουση. Μια τέτοια ανάλυση όμως απουσιάζει από την προσέγγιση της ΝΘΣ, παρ' ότι

η ανάλυσή της εμπεριέχει κοινωνικές κατηγορίες όπως ιεραρχία και υποταγή, κατηγορίες όμως που δεν εκλαμβάνονται ως "εκμεταλλευτικές" αλλά ως "τεχνικές" προϋποθέσεις, αναγκαίες για την ύπαρξη της οικονομικής δραστηριότητας.

Είναι στο πνεύμα αυτό που η ΝΘΣ αντιδιαστέλλει στην μελέτη των θεσμών την παραγωγή από την διανομή του προϊόντος, αποφεύγοντας δηλ. να θίξει το ζήτημα της ισχύος με όρους κοινωνικών τάξεων. Όμως, πολλοί από τους άριστους, κατά Pareto, κοινωνικούς διακανονισμούς θα θεωρούνται κατώτεροι σε σχέση με ορισμένους άλλους, πιο αποτελεσματικούς, για όσον καιρό μια τέτοια αποτελεσματικότητα επιτρέπει στους ισχυρούς ν' απολαμβάνουν μια συμφέρουσα γι' αυτούς διανομή των πόρων. Έτσι, εάν μια κυρίαρχη τάξη στην αγροτική οικονομία λ.χ., έχει την ισχύ να διασφαλίσει μια ικανοποιητική διανομή γι' αυτήν, μέσω ενός συγκεκριμένου θεσμικού πλαισίου, δεν θα ασχολείται με την αποτελεσματικότητα των θεσμών, αλλά με τη διατήρηση της ("αποτελεσματικής" γι' αυτήν) οργάνωσης της παραγωγής: "Είναι η έννοια της ταξικής αποδοτικότητας των θεσμών και των υποδηλώσεών της για τη δυναμική αποτελεσματικότητα της παραγωγής, η οποία μπορεί να προσφέρει την σχετική προοπτική στην έρευνα για την παραδοσιακή αγροτική παραγωγή" (Bhaduri 1991: 55-6). Συνεπώς η επικράτηση της "ελεύθερης" μισθωτής εργασίας έναντι της δουλοπαροικίας δεν έγινε γιατί ήταν πιο παραγωγική, ούτε γιατί το κόστος επιβολής της δεύτερης ήταν μεγαλύτερο απ' ότι της πρώτης, όπως ισχυρίζονται οι North-Thomas (1973: 39). Η επικράτηση συγκεκριμένων θεσμών δεν είναι αποτέλεσμα της δράσης της αγοράς, αλλά της συνειδητής πολιτικής δραστηριότητας συγκεκριμένων, κάθε φορά, κοινωνικών ομάδων — τάξεων, η κυριαρχία της "ορατής" έναντι της "αόρατης" χειρός, όπως λέει και ο Lazoniak (1991: 254), ενώ πρέπει να θεωρηθεί εξαιρετικά αμφίβολη η υπόθεση ότι η οικονομική αποτελεσματικότητα προσδιορίζει την έκβαση στο πολιτικό πεδίο. Λ.χ. η κοινοβουλευτική απόφαση για τις περιφράξεις ίσως αντανάκλα την αυξανόμενη πολιτική ισχύ της αριστοκρατίας των γαιοκτημόνων, παρά την επιθυμία αποτελεσματικότερης χρήσης των πόρων (Reid Jr. 1977: 311).

Οι πολιτικές επιλογές που έγιναν προς την κατεύθυνση εγκαθίδρυσης "αποτελεσματικών" θεσμών, δεν ήταν πάντοτε προς τη μείωση του κόστους, αλλά προς την ενδυνάμωση των τάξεων αυτών έναντι άλλων κοινωνικών ομάδων αφ' ενός και του εξωτερικού ανταγωνισμού αφ' ετέρου. Η άνοδος και κυριαρχία του καπιταλισμού, όπως έδειξε ο Schumpeter, δεν ήταν μια απλή οικονομική διαδικασία, ιδιαίτερα στις Η.Π.Α όπου τα business groups και οι πολιτικές ομάδες ταυτίζονταν. Επίσης το σύστημα της ελεύθερης επιχείρησης

δεν είναι ένας απλός τεχνικός - οικονομικός διακανονισμός, αλλά ένα συγκεκριμένο σύστημα αξιών και ένας συγκεκριμένος τρόπος ζωής: "Οι ομάδες και οι τάξεις είναι οι πραγματικοί φορείς της κοινωνικής εξέλιξης. Με τις πράξεις τους ή απλώς με την ύπαρξή τους βοηθούν στον καθορισμό των δυνατοτήτων για οικονομική και θεσμική αλλαγή" (Schumpeter 1991: 440-1).

Η ΝΘΣ, παρ' ότι προσπαθεί να κρατηθεί σε ένα περιγραφικό επίπεδο, ολισθαίνει φανερά σε ένα αξιολογικό — κανονιστικό εγχείρημα ερμηνείας της θεσμικής αλλαγής και της εκτίμησης της απόδοσης μιάς οικονομίας. Είναι αυτή η αξιολογική κλίμακα (αποδοτικότητα — αποτελεσματικότητα) που την οδηγεί σε προκατειλημμένη ανάλυση των θεσμών. Εδώ βέβαια έχουμε αναδρομική ιστορία, η οποία επιχειρεί μέσω της γενίκευσης της καθιερωμένης θεωρίας της παραγωγής και ανταλλαγής να επιτύχει μια επέκταση των ορίων της ισχύος της, αποδεικνύοντας παράλληλα δύο πράγματα: α. ότι το περιεχόμενο των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων επηρεάζει τη διανομή και χρήση των παραγωγικών πόρων με συγκεκριμένους και προβλέψιμους τρόπους, β. την ικανότητα της νεοκλασικής λογικής να εξηγήσει την δημιουργία και εξειδίκευση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, μέσω της οικονομικής λογικής της αγοράς, η οποία ωστόσο θεωρείται παρούσα ακόμα και εκεί που η αγορά απουσιάζει. Αυτή η προϋπόθεση των αγορών, όπως ορθά υπογραμμίζει ο Ankarloo (2002: 26), δημιουργεί το εξής πρόβλημα: είτε ο καπιταλισμός προήλθε από ένα διαφορετικό οικονομικό σύστημα, ή ήταν πάντοτε παρών. Στην πρώτη περίπτωση πρέπει να περιγράψουμε την οικονομική λογική του προηγούμενου συστήματος με τους δικούς του όρους, δηλ. μη — καπιταλιστικούς. Στη δεύτερη, αυτή η οικονομική ιστορία δεν εξηγεί τον καπιταλισμό και τότε η οικονομική ιστορία πρέπει να αναθεωρηθεί και από ιστορία που οδηγεί στον καπιταλισμό να γίνει ιστορία του καπιταλισμού.

Ένα μεγάλο μέρος της κριτικής αυτής συμμαρξίζεται και η ΘΣ που τονίζει πως η σπανιότητα των παραγωγικών πόρων δεν αφορά μόνο τον τεχνικό διακανονισμό της κατανομής τους σε εναλλακτικές τοποθετήσεις, αλλά δημιουργεί συγκρούσεις συμφερόντων. Εδώ η συλλογική δράση θεωρείται όχι μόνο δυνατή αλλά και αναπόδραστη και προέρχεται από την αντίθεση πραγματικών συμφερόντων, έστω κι' αν θεωρεί πως η αντίθεση αυτή ήταν προϊόν της ανταλλακτικής διαδικασίας (Rutherford 1983: 723-4). Ο Polanyi (1944) επίσης τόνιζε πως η οπτική απάτη της θεώρησης της επικράτησης του συστήματος της αγοράς ως μιάς φυσικής διαδικασίας, αποσιωπά τον σημαντικό πολιτικό ρόλο των κυβερνήσεων και των κοινωνικών τάξεων. Παράλληλα έδωσε μεγάλη έμφαση στο ρόλο των θεσμών για την οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας, τονίζοντας τον καθοριστικό ρόλο των πρώ-

των πάνω στη δεύτερη. Ταυτόχρονα υπογραμμίστηκε εξ αρχής ο συγκρουσιακός χαρακτήρας του κράτους και τονίστηκε πως οι σύγχρονες οικονομίες διαμορφώθηκαν από τις συγκρούσεις για τον έλεγχο της οικονομίας και του κράτους: "Τα πιά πολλά από τα μεγαλύτερα επεισόδια της πολιτικής και οικονομικής πολιτικής ιστορίας δημιουργήθηκαν γύρω από τα παιχνίδια εξουσίας από τις διάφορες κοινωνικές ομάδες που προσπάθησαν να κυριαρχήσουν και στους δύο αυτούς τομείς" (Samuels 1971: 450).

Η οικονομία, στην οποίαν εμπλέκεται η νομική διαδικασία, για τη ΘΣ δεν αποτελεί παρά ένα σύστημα σχετικών δικαιωμάτων, έκθεσης σε κόστος που έχουν δημιουργηθεί από άλλους και εξαναγκαστικής επίδρασης σε άλλους. Διαλέγοντας μεταξύ αντιτιθεμένων συμφερόντων, η επιλογή είναι μεταξύ του ενός συμφέροντος ή του άλλου, μεταξύ των δυνατοτήτων για συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Αυτές οι επιλογές είναι μια λειτουργία των δικαιωμάτων τα οποία αποτελούν μια "αντανάκλαση" του νομικού πλαισίου και κατά συνέπεια η διανομή του εισοδήματος είναι μια μερική λειτουργία του νόμου. Η κυβέρνηση εμπλέκεται στο θεμελιώδη χαρακτήρα, την δομή και τα αποτελέσματα του ιδιωτικού τομέα. Τα ζητήματα της κρατικής πολιτικής αφορούν το ποιά δικαιώματα θα προσπαθήσει να προστατέψει αποτελεσματικά, το οποίο σημαίνει η χρήση της κρατικής εξουσίας για να αλλαχθεί η πραγματοποίηση των συμφερόντων. Το νομικό σύστημα δεν είναι κάτι δοσμένο και έξω από την διαδικασία λήψης αποφάσεων για την οικονομία. Από την στιγμή που η πολιτική εξουσία είναι το πεδίο σύγκρουσης των αντιτιθεμένων συμφερόντων, το κρίσιμο ερώτημα είναι ποιος χρησιμοποιεί την κυβέρνηση και για ποιούς σκοπούς (Samuels ό.π. 442).

Η προσπάθεια εδώ είναι στο να καταδειχθεί ότι η οικονομία δεν είναι απλώς υποσύνολο ενός γενικότερου συνόλου -της κοινωνίας- αλλά ότι η οικονομική δραστηριότητα παράγει, εκτός από αγαθά και υπηρεσίες, ατομικές και συλλογικές αξίες, κοινωνικές συμπεριφορές και κοινωνικά συμφέροντα. Η διαπλοκή των νομικών και οικονομικών διαδικασιών, η δομή και κατανομή των δικαιωμάτων, οι αποφάσεις σχετικά με την κατανομή και χρήση πόρων σε εναλλακτικές επενδύσεις δεν είναι μια διαδικασία απλώς οικονομική, αλλά μια διαδικασία που εμπεριέχει κοινωνική αξιολόγηση και σύγκρουση διαφορετικών και αντικρουομένων συμφερόντων που αφορούν το γενικότερο πρόβλημα της κοινωνικής οργάνωσης και τάξης.

Οι εκπρόσωποι της ΘΣ θεωρούν πως η έννοια της "αποτελεσματικότητας" είναι ένα ιδεολογικά φορτισμένο κριτήριο για την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων που επιφέρουν οι αλλαγές στα ιδιοκτησιακά δικαιώματα. Όπως

λέει ο Dugger (1980: 45-6), "από την στιγμή που η μέτρηση της αποτελεσματικότητας στηρίζεται στις υπάρχουσες αγοραίες τιμές και οι υπάρχουσες αγοραίες τιμές ριζώνουν στη συγκεκριμένη κατανομή των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, η αποτελεσματικότητα θεμελιώνεται στην καθεστωτική κατανομή των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων."

Η θεσμική προσέγγιση αντιλαμβάνεται επίσης ως μύθο την διάζευξη μεταξύ αποτελεσματικότητας και ισότητας. Η κατανόηση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και του νόμου, προϋποθέτει την κατανόηση της εξελικτικής διαδικασίας εμφάνισής τους. Ο Mitchell (1924) τόνιζε με έμφαση πως η θεσμική παράδοση έχει μια ιστορική και εξελικτική προσέγγιση για τους νομικούς θεσμούς. Κυρίαρχο θέμα σε αρκετά γραπτά του είναι η ιστορικότητα των καπιταλιστικών θεσμών τους οποίους δεν αντιλαμβάνεται ως αυτονόητους, αλλά ως το τελευταίο (αλλά όχι και τελικό) εξελικτικό στάδιο της κοινωνικής εξέλιξης. Κεντρικό σημείο στην ανάλυσή τους είναι η "συλλογικότητα" των συναλλαγών. Αντίθετα από τους νεοκλασικούς θεωρούν πως στις συναλλαγές σημαντικό ρόλο διεδραμάτισε η συλλογική δράση και το αποτέλεσμα ήταν σε μεγάλο βαθμό καθορισμένο από τη σχετική δύναμη των κοινωνικών ομάδων. "Μια θεωρία των συναλλαγών αναγνωρίζει πως οι άνθρωποι δεν συναλλάσσονται απλώς ως άτομα, αλλά είναι οργανωμένοι σε πολιτικές, επαγγελματικές και πολιτισμικές ομάδες. [...] Η οικονομική ιστορία είναι σε μεγάλο βαθμό η καταγραφή των αγώνων μεταξύ ανταγωνιστικών συμφερόντων ..." (Mitchell 1924: 252). Η συλλογική δράση όχι μόνο είναι δυνατή αλλά αποτελεί την κινητήρια δύναμη της ιστορίας. Δεν είναι αποτέλεσμα ιδεολογικών αντιλήψεων αλλά των ίδιων των αντιθέσεων των συγχρόνων κοινωνιών (Gruchy 1974: 40-2).

Εν κατακλείδι η ΘΣ, σε αντίθεση με την προσέγγιση της ΝΘΣ, δίνει μια πιο συνεκτική και ταυτόχρονα πολύπλοκη εικόνα των θεσμών που περιβάλλουν την οικονομική δραστηριότητα, απαλλαγμένη από την αντίληψη της ορθόδοξης θεωρίας η οποία βλέπει το νομικό, πολιτικό κ.ά. πλαίσιο ως δοσμένο και ουδέτερο, ικανό να διασφαλίζει την οικονομική αποδοτικότητα του συστήματος, εξασφαλίζοντας τα αιώνια ιδιοκτησιακά (διάβαζε: αστικά) δικαιώματα. Η εικόνα εδώ είναι συγκρουσιακή, όχι γιατί εκλαμβάνεται η σύγκρουση ως δέον, αντίπαλο προς το αστικό δέον της ισορροπίας και της φυσικής τάξης πραγμάτων, αλλά γιατί επισημαίνονται τα αυτονόητα: ότι η κατανομή του εισοδήματος (και των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων) είναι συγκρουσιακή, ότι ακόμα και εάν το νομικό πλαίσιο εξασφαλίζει επαρκώς τα αστικά δικαιώματα η σύγκρουση θα εξακολουθεί να υπάρχει, ότι το κράτος δεν είναι ο ουδέτερος παρατηρητής, αλλά ο κάτοχος της ισχύος που επιβάλλει

μια συγκεκριμένη λύση των διενέξεων κάθε φορά, και συνεπώς οι κάτοχοι (ανταγωνιστικών) ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων επιδιώκουν να αποκτήσουν πρόσβαση στην εξουσία προς όφελος τους.

Συμπεράσματα

Η συγκριτική ανάλυση κεντρικών θεμάτων της Θεσμικής και Νέας Θεσμικής Σχολής, είχε ως σκοπό να αναδείξει τις σοβαρές διαφορές στο ζήτημα της σχέσης οικονομικής θεωρίας και οικονομικής ιστορίας και του ρόλου που παίζουν οι θεσμοί στην οικονομική και γενικότερα στην κοινωνική εξέλιξη.

Η ΘΣ θεωρεί ότι η ιστορική μελέτη αποτελεί το εμπειρικό υλικό για μια εξελικτική (δηλ. μεταβαλλομένη και γι' αυτό ιστορική) προσέγγιση. Είναι για τον λόγο αυτό που απέρριψε την ορθόδοξη στατική προσέγγιση γιατί αδυνατούσε να εξηγήσει την οικονομική μεταβολή: "Οι έσχατοι νόμοι και αρχές που διεμόρφωσε η οικονομική ορθοδοξία", λέει ο Veblen, "ήταν νόμοι και που εξέφραζαν το κανονικό και φυσικό, σύμφωνα με μια προκατάληψη σχετικά με τους τελικούς σκοπούς στους οποίους, βάσει της φυσικής τάξης, όλα τα πράγματα τείνουν" (1961: 65). Αυτή η προκατάληψη στηρίζεται σε μια αποδεκτή ιδεατή συμπεριφορά των οικονομικών υποκειμένων που δρουν με τον ίδιο τρόπο ανεξαρτήτως τύπου και χρόνου (Ayres 1951: 49-50). Αυτή η εξελικτική προσέγγιση όμως δεν αφήνει πολλά περιθώρια για "μια διαμόρφωση φυσικών νόμων με όρους απόλυτης κανονικότητας, είτε στην Οικονομική είτε σε οποιονδήποτε κλάδο του επιστητού" (Veblen, ό.π.). Η εμμονή της ΘΣ στην ανάγκη της ιστορικής διερεύνησης της οικονομικής εξέλιξης δεν έχει σχέση με την αδυναμία προσφοράς εκ μέρους της μιάς θεωρητικής αφετηρίας, όπως ισχυρίζονται εκπρόσωποι της ΝΘΣ, αλλά για την ανοικτότητα των ανθρωπίνων πραγμάτων, για την αποφυγή εσχάτων αιτιών που υπάρχουν σε κάθε οικονομικό σύστημα και ανθρώπινη δραστηριότητα στη διαχρονία.

Από την άλλη, η ΝΘΣ αναζητεί εμμενείς οικονομικές κατηγορίες, φιλοδοξώντας να προσφέρει μια "γενική" θεωρία της κοινωνικής εξέλιξης, στον πυρήνα της οποίας θα βρίσκεται (ως καθοδηγητικός ιστός) η ορθόδοξη οικονομική θεωρία: "Αυτό που προσπαθούμε να κάνουμε δεν είναι να αντικαταστήσουμε τη νεοκλασική θεωρία, προσπαθούμε να την κάνουμε εφαρμόσιμη και χρήσιμη στους ανθρώπους" (North 2000: 8, North 1978: 974). Η βασική αδυναμία της προσέγγισης της ΝΘΣ είναι ότι προσπαθεί να αναθεωρήσει ορισμένα από τα συμπεράσματα της νεοκλασικής θεωρίας, χρησιμοποιώντας όμως νεοκλασικά εργαλεία και όρους. Έτσι, ενώ δια-

πιστώνει πως η νεοκλασική θεωρία δεν ερμηνεύει σε πολλά σημεία τον "πραγματικό" κόσμο, αποφεύγει να δει ότι αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ερμηνεία της παραμένει "στενή", δηλ. ερμηνεύει μια σειρά μη — οικονομικά φαινόμενα με οικονομικούς όρους και κατηγορίες. Η προσπάθεια αυτή είναι αντιφατική και ατελής, γιατί αφενός επιθυμεί να εντάξει μια σειρά παράγοντες που το νεοκλασικό υπόδειγμα αφήνει εκτός της ανάλυσής του και οι οποίοι αναμφίβολα επηρεάζουν την οικονομική δραστηριότητα, δεν αναγνωρίζει όμως ότι οι παράγοντες αυτοί έχουν τη δική τους μη — οικονομική λογική ή ότι δεν συμπεριφέρονται βάσει του ατομικιστικού — ορθολογιστικού προτύπου της νεοκλασικής αντίληψης. Με άλλα λόγια εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με έναν εμπλουτισμό της οικονομικής θεωρίας σε αναφορές και συμπεράσματα άλλων κλάδων των κοινωνικών επιστημών, αλλά υπαγωγή μιάς σειράς κοινωνικών δραστηριοτήτων στην οικονομική λογική του νεοκλασικού ατομικού πράττειν. Η ιστορική αναδρομή δεν αποσκοπεί στην αναγνώριση των συγκεκριμένων οικονομικών χαρακτηριστικών των προγενεστέρων, σε σχέση με τον καπιταλισμό, κοινωνιών που θα εξηγεί τους όρους λειτουργίας τους και τους λόγους παρακμής και διαδοχής τους, αλλά για να δοθεί μια οικουμενική και εν πολλοίς γραμμική ιστορική εξέλιξη που καθοδηγείται από την αέναη προσπάθεια του ανθρώπου να μεγιστοποιήσει την οικονομική αποτελεσματικότητα. Η ιστορία γίνεται το πεδίο εμπειρικής επίρρωσης της νεοκλασικής θεωρίας, στην προκρούστεια κλίνη της οποίας τονίζονται ή αποσιωπώνται γεγονότα, τάσεις, εξελίξεις που εξυπηρετούν τον προαναφερθέντα σκοπό. Εδώ δεν έχει σημασία εάν αυτό γίνεται με οικονομετρική ή θεσμική προσέγγιση, αν η *Νέα Θεσμική Σχολή* έχει ευρύτερη αντίληψη από την Κλειομετρική προσέγγιση. Και οι δύο προσεγγίσεις ερμηνεύουν την κοινωνική μεταβολή με όρους αποτελεσματικότητας, με όρους δηλαδή ιστορικά και ιδεολογικά φορτισμένους.

Βιβλιογραφία

- Alchian A. (1977) [1950]. Uncertainty, Evolution and Economic Theory. *Economic Forces at Work*. Indianapolis: Liberty Fund, 15-35.
- Alchian A. - Demsetz H. (1973). The Property Rights Paradigm. *Journal of Economic History*, 33 (1): 16-27.
- Ankarloo D. (2002). New Institutional Economics and economic history. *Capital & Class*, 78: 9-36.
- Ayres C. E. (1951). The Co-ordinates of Institutionalism. *American Economic Review*, 41 (1): 47-55.
- Bhaduri A. (1991). Economic power and productive efficiency in traditional agriculture. *Power and Economic Institutions*, ed. B. Gustafsson. Aldershot: Elgar, 53-68.
- Coase R. H. (1960). The Problem of Social Cost. *Journal of Law & Economics*, 3 (1): 1-44.
- (1998). The New Institutional Economics. *American Economic Review (Papers and Proceedings)*, 88 (2): 72-4.
- Commons J. R. (1931). Institutional Economics. *American Economic Review*, 21 (4): 648-57.
- Commons J. R. - Perlman S. (1929). Review of *Der Moderne Kapitalismus* by W. Sombart. *American Economic Review*, 19 (1): 78-88.
- Davis L. - North D. (1970). Institutional Change and American Economic Growth: A First Step towards a Theory of Institutional Innovation. *Journal of Economic History*, 30(1): 131-49.
- Demsetz H. (1967). Toward a Theory of Property Rights. *American Economic Review (Papers and Proceedings)*, 57 (2): 347-59.
- Dequech D. (2002). The Demarcation between the "Old" and the "New" Institutional Economics: Recent Complications. *Journal of Economic Issues*, 36(2): 565-72.
- Dugger W. M. (1980). Property Rights, Law and John R. Commons. *Review of Social Economy*, 38: 41-53.
- Fogel R. W. (1964). *Railroads and American Economic Growth: Essays in Econometric History*. Baltimore & London: John Hopkins University Press.
- Furubotn E. G. (1997). The Old and New Institutionalism in Economics. *Methodology of the Social Sciences, Ethics, and Economics in the Newer Historical School: From Max Weber and Rickert to Sombart and Rothacker*, ed. P. Koslowski. Berlin-Heidelberg: Springer, 429-63.
- Furubotn E. G. - Pejovich S. (1972). Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature. *Journal of Economic Literature*, 10 (4): 1137-62.
- Granovetter M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91 (3): 481-510.
- Greif A. (1998). Historical and Comparative Institutional Analysis. *American Economic Review (Papers and Proceedings)*, 88 (2): 80-4.
- Gruchy A. G. (1974). *Contemporary Economic Thought: The Contribution of Neo-Institutional Economics*. Clifton NJ: Kelley.

- Gunderson G. A. (1982). Economic Behavior in the Ancient World. *Explorations in the New Economic History*, eds. R. Ransom, R. Sutch, G. Walton. New York & London: Academic Press, 235-56.
- Hodgson G. M. (1994). Institutionalism, "Old" and "New". *The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics*, L-Z, eds. G.M. Hodgson, W.J. Samuels, M.R. Tool. Aldershot: Elgar, 397-402.
- . (2001). *How economics forgot history: the problem of historical specificity in social science*. London & New York: Routledge.
- Lance D. - North D.C. (1970). Institutional Change and American Economic Growth: A First Step towards a Theory of Institutional Innovation. *Journal of Economic History*, 30 (1): 131-49.
- Lazonick W. (1991). Organizations and markets in capitalist development. *Power and Economic Institutions*, ed. B. Gustafsson. Aldershot: Elgar, 253-301.
- Mitchell W. C. (1910). The Rationality of Economic Activity. *Journal of Political Economy*, 18 (2): 97-113, 18 (3): 197-216.
- . (1924). Commons on the Legal Foundations of Capitalism. *American Economic Review*, 14 (2): 240-53.
- . (1935). Commons on Institutional Economics. *American Economic Review*, 25 (4): 635-52.
- North D. C. (1965). The State of Economic History. *American Economic Review*, 55 (1/2): 86-91.
- . (1978). Structure and Performance: The Task of Economic History. *Journal of Economic Literature*, 16 (3): 963-78.
- . (1981). *Structure and Change in Economic History*. New York: Norton.
- . (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . (1993). Toward a theory of institutional change. *Political economy: Institutions, competition, and representation*, eds. W.A. Barnett, M.J. Hinich, N.J. Schofield. Cambridge: Cambridge University Press, 61-9.
- . (2000). Understanding Institutions. *Institutions, Contracts and Organizations: Perspectives from New Institutional Economics*, ed. C. Menard. Cheltenham: Elgar, 7-9.
- North D. C. - Thomas R. P. (1973). *The Rise of the Western World: A New Economic History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Polanyi K. (1944). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time*. New York: Rinehart.
- Reid Jr. J.D. (1977). Understanding Political Events in the New Economic History. *Journal of Economic History*, 37 (2): 302-28.
- Rutherford M. (1983). J.R. Commons's Institutional Economics. *Journal of Economic Issues*, 17 (3): 721-44.

- Samuels W. J. (1971). Interrelations between Legal and Economic Processes. *Journal of Law and Economics*, 14 (2): 435-50.
- Schotter A. (1981). *The Economic Theory of Social Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schumpeter J. A. (1991) [1950]. American Institutions and Economic Progress. *The Economics and Sociology of Capitalism*, ed. R. Swedberg. Princeton: Princeton University Press, 438-44.
- Veblen T. (1961) [1898]. Why is Economics not an Evolutionary Science? *The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essays*. New York: Russell & Russell, 56-81.
- Williamson O.E. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*. London: Macmillan.